

УДК 371.134:57(07)

Тамара Миронюк, здобувач кафедри хімії, екології та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНА СФЕРА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

У статті висвітлено один із критеріїв здоров'язбережувальної компетентності мотиваційно-ціннісний. Встановлено, що в основному процес формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя біології орієнтований на когнітивно-інформаційний та практично-діяльнісний критерії, а в меншій мірі на мотиваційно-ціннісний. Доведено, що вдосконалення освітніх технологій призводить до того, що педагогічний процес стає особистісно-орієнтованим, а взаємодія викладачів і студентів – суб'єкт-суб'єктною. Тому, на перший план висувається мотиваційно-ціннісний критерій здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя біології.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, мотиваційно-ціннісна сфера, освітні технології, майбутній вчитель біології.

Лит. 14.

Тамара Миронюк, соискатель кафедры химии, экологии и методик их обучения
Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тичины

МОТИВАЦИОННО-ЦЕННОСТНАЯ СФЕРА ЗДОРОВЬЕЗБЕРЕГАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ

В статье освещен один из критериев здоровьезберегательной компетентности мотивационно-ценностный. Установлено, что в основном процесс формирования здоровьезберегательной компетентности будущего учителя биологии ориентирован на когнитивно-информационный и практически деятельностный критерии, а в меньшей степени на мотивационно-ценностный. Доказано, что усовершенствование образовательных технологий приводит к тому, что педагогический процесс становится личностно-ориентированным, а взаимодействие преподавателей и студентов субъект-субъектным. Поэтому, на первый план выдвигается мотивационно-ценностный критерий здоровьезберегательной компетентности будущего учителя биологии.

Ключевые слова: здоровьезберегательная компетентность, мотивационно-ценностная сфера, образовательные технологии, будущий учитель биологии.

Tamara Myronyuk, Applicant of the Chemistry, Ecology and Methods of Teaching Department
Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

THE MOTIVATIONAL-VALUE SPHERE SPHERE OF HEALTH SAVING COMPETENCE OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS

The article highlights the motivational-value criterion as one of component of health saving competence. It has been established that the process of formation of health saving competence of future biology teachers is focused more on cognitive and informational as well as practical criteria, but to a lesser extent on the motivational value. It has been proved that the improvement of educational technologies leads to the fact that the educational process turns to be student-oriented, and the interaction between teachers and students is defined as subject-to-subject cooperation. Therefore, the motivational-value criterion of health saving competence of future biology teachers dominates.

Keywords: health saving competence, motivational-value sphere, an educational technology, a future biology teacher.

Постановка проблеми. У сучасному світі залишається актуальною проблема підвищення ефективності освіти особистості, вирішення якої залежить від професійної компетентності вчителя, зокрема, від його компетентності в вирішенні педагогічних задач здоров'язбереження, оскільки вони визначають зміст педагогічного процесу і результати професійної діяльності вчителя, пов'язаної із збереженням здоров'я молодого

покоління. Це викликає необхідність теоретичних досліджень професійної компетентності майбутнього вчителя, зокрема й здоров'язбережувальної.

Питання формування професійної компетентності майбутнього вчителя розглядали К. Абульханова-Славська, А. Алферов, Ю. Варданян, О. Євсюков, В. Красевський, Н. Кузьміна, В. Лозова, А. Маркова, Л. Мітіна, В. Сластьонін, Т. Сущенко та ін. Узагальнення підходів науковців до

визначення змісту й умов формування професійної компетентності майбутнього вчителя дозволяє інтерпретувати його здоров'язбережувальну компетентність як інтегративну якість особистості, що включає сукупність знань про людину та її здоров'я, здоровий спосіб життя; мотиви, які мають здоров'язбережувальну спрямованість по відношенню до себе і навколишнього світу, які спонукають до ведення здорового способу життя; потреба в освоєнні способів збереження свого здоров'я, орієнтованих на самопізнання і самореалізацію, а також як складник професійної компетентності.

Для визначення особливостей структурних складників здоров'язбережувальної компетентності потребує розгляду критеріальна база.

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до визначення об'єктивних критеріїв ефективності та якості навчально-виховного процесу. Але в той же час в теорії та практиці педагогічної освіти існують загальні вимоги до виділення і обґрунтування критеріїв, які зводяться до того, що вони, по-перше, повинні відображати основні закономірності формування особистості, по-друге, з допомогою критеріїв мають встановлюватися зв'язки між усіма компонентами досліджуваної системи і, по-третє, якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними.

В якості основного критерію здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів біології обрано підвищення рівня її сформованості. Крім того, ми дійшли висновку про неможливість вибору одного показника, який дозволив би нам кількісно і якісно виміряти ці зміни.

Виходячи з аналітичного огляду психолого-педагогічної літератури, а також досвіду роботи у вищій школі вважаємо, що в якості фіксованих показників має використовуватися система ознак, що відображає рівень сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя біології.

Аналіз основних досліджень та публікації. Аналіз робіт М. Богданова, Т. Бондаренко, Д. Вороніна, Т. Гиглаєвої, Е. Дзятковської, І. Зимньої, О. Кокоріної, Т. Лапико, Е. Мамонтова, Н. Поліщук, С. Морозової, Дж. Равена, Р. Рожнова, А. Старикова, Л. Тихомирової, В. Успенської, Ю. Шафран дозволив поставити питання про компонентну природу здоров'язбережувальної компетентності як складної системи в процесі розвитку і формування особистісної якості. Науковцями критерії здоров'язбережувальної компетентності розглянуті в умовах спеціальних досліджень. Вони відображають існуючі зв'язки

між складовими здоров'язбережувальної компетентності та складаються із компетенцій або критеріїв, кількість яких варіює в різних межах.

Нами здоров'язбережувальна компетентність розглядається як необхідна складова професійної підготовки майбутніх учителів біології, яка утворена: єдністю стійкої мотивації на здоровий спосіб життя та ціннісного ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих (мотиваційно-ціннісний критерій); фундаментальними базовими знаннями студентів про здоров'я та його складові, і здоровий спосіб життя, способи оздоровлення і підвищення резервів здоров'я як складних соціально-особистісних і психофізіологічних явищ, знань змісту здоров'язбережувальної компетентності (когнітивно-інформаційний критерій); практичними вміннями та досвідом реалізації здоров'язбережувальної діяльності, необхідними для збереження і підтримки здоров'я (практично-діяльнісний критерій), що орієнтує на вдосконалення здоров'я всіх освітнього процесу.

Мотиваційно-ціннісний критерій, який обумовлений сукупністю знань і практичних умінь, включає сформованість у студентів стійкої життєвої мотивації на пріоритет здоров'я та орієнтує їх на здорову життєдіяльність.

Мотиваційно-ціннісний критерій, на думку Т. Гиглаєвої, є пріоритетом цінності здоров'я в системі поглядів майбутнього педагога. Сформованість мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього вчителя сприяє точному цілепокладанню і проектуванню його діяльності, визначає пріоритети педагогічної діяльності [4, 18].

Мета статті. Мотиваційно-ціннісний критерій здоров'язбережувальної компетентності студентів визначає мету професійної підготовки вчителя, мотиви, потреби, а також регламентує спрямованість цього процесу. Він визначає інтерес до процесу пізнання, пов'язаний з його ставленням до змісту діяльності, що включає потреби і бажання зрозуміти не тільки знання, а й способи їх отримання. Під мотивами В. Оржеховська розуміє почуття і думки, що спонукають до певної діяльності або конкретних дій. Це внутрішні спонукальні сили, що сприяють виконанню певних вимог, у даному випадку – формуванню культури здоров'я [12, 23].

Виклад основного матеріалу. Мотиви являють собою, як зазначає І. Зимня, “стрижень особистості, до якого “стягуються” такі її властивості, як спрямованість, ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, емоції, вольові якості” [6, 219 – 220].

У цілому поняття “мотив” позначає усвідомлювану людиною причину поведінки й

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНА СФЕРА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

діяльності. Однак будь-яка форма людської поведінки може бути пояснена як внутрішніми (психологічними), так і зовнішніми (умовами й обставинами) причинами. Суб'єкта можуть спонукати до певної діяльності різні мотиви: інтерес до змісту та процесу діяльності, почуття обов'язку перед суспільством, прагнення до самоствердження тощо. Тому мотивами в конкретній ситуації при одній і тій же потребі можуть виступати різні предмети, а сукупність наявних мотивів у своїй інтегративній єдності сприяє формуванню мотивації [8].

Теоретичний аналіз досліджень Н. Кона, С. Маслоу, К. Роджерса, Л. Станкевича та ін. свідчить про те, що важливу роль у підготовці майбутніх учителів відіграє мотивація, яка є пусковим механізмом всієї діяльності людини.

Від того, яким є якісний рівень мотивації здоров'язбереження майбутнього вчителя біології (активного творення або інертності, що веде до саморуйнування), наскільки вона соціально, професійно орієнтована (зовнішня чи внутрішня), залежить і активність студента педагогічного ВНЗ щодо формування у нього здоров'язбережувальної компетентності.

Мотивація використовується в усіх сферах, що досліджують причини і механізми поведінки людей. За виявами і функціями вони поділяються на три відносно самостійні класи. Так, за причинами активності організму аналізуються вияви інстинктів і потреб; за спрямованістю активності – вияви мотивів як причин вибору спрямованості поведінки; за регуляцією динаміки поведінки – вияви емоцій, почуттів і установок у поведінці людини.

Однак визначальним моментом у мотивації є мета. Уміння ставити мету щодо діяльності, прагнення досягти її є суттєвою характеристикою мотивів.

Мотив до здоров'язбереження у студентів формується на основі потреби бути здоровими і є похідним від біологічної потреби самозбереження. Задоволення цієї потреби спрямовує студента на зміцнення здоров'я і є дієвою силою для оволодіння вміннями та навичками здорового способу життя.

Найбільш прийнятною для впровадження у ВНЗ є така структура реалізації мотивів до здоров'язбереження, здорового способу життя, культури здоров'я:

1) зосередження уваги студентів на особистісному та соціальному значенні здоров'я і культури здоров'я;

2) отримання інформації про здоров'я і експрес-оцінка функціонального стану та рухових

можливостей організму, діагностування здоров'я з метою виявлення рівня фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я;

3) вибір мотивів усвідомлення потреби у здоровому способі життя, культурі здоров'я;

4) вибір рішення (постановки мети).

Нерідко усвідомлення мотиву підмінюється мотивуванням – раціональним обґрунтуванням вчинку, що не відбиває дійсних спонукань людини. За допомогою мотивування особистість нерідко виправдовує свої дії і вчинки і узгоджує їх зі своїми особистісними нормами. Чим повніше і точніше людина усвідомлює свої мотиви, тим сильніша її влада над власними вчинками.

Мотив діяльності, на думку Г. Місіної, це спонукання людини до дії, але це також думки і почуття людини, що спонукають її до здійснення діяльності. Саме тому незаперечним є факт, що діяльність завжди мотивована [10, 89].

Це узагальнення про природу такого складного феномену, як мотив, в нашому дослідженні служить теоретичною основою для опису мотивів здоров'язбережувальної діяльності суб'єктів освітнього середовища ВНЗ. Мотив зберегти і зміцнити здоров'я студентів через оволодіння ними основами здорового способу життя, а також створити у ВНЗ умови для забезпечення фізичного, психічного і соціального благополуччя студентів, профілактики їх девіантної поведінки, можна розглядати як домінуючий в структурі здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя біології.

Мотиви визначають ціннісні орієнтації особистості. Існує і зворотний зв'язок. Ці ідеї висунуті Л. Виготським, А. Леонтєвим, С. Рубінштейном, А. Сідельковським.

В основі формування здоров'язбережувальної компетентності лежать цінності, ціннісні орієнтації, ціннісні установки, потреби, тому важливо з'ясувати ціннісний аспект даної проблеми. Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що поняття “цінність” розглядається в широкому контексті. Так, поняття “цінність” у психологічному словнику тлумачиться як “будь-який об'єкт” (зокрема ідеальний), який має життєво важливе значення для суб'єкта (індивіда, групи, етносу) [9, 436]. Відповідно до визначення в соціологічному словнику, “цінність” – це “властивість суспільного предмету задовольняти певні потреби соціального суб'єкта (людини, групи людей, суспільства)” [13, 87].

Так, М. Рокіч визначає цінності як “стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки або кінцева мета існування переважно з особистої

або соціальної точок зору, чим протилежний або зворотний спосіб поведінки, або кінцева мета існування” [14, 5]. На його думку, цінності особистості характеризуються такими ознаками: прояв цінностей простежуються в культурі, суспільстві і особистості; вплив цінностей простежується практично у всіх соціальних феноменах, що заслуговують вивчення; загальне число цінностей, які є надбанням людини, порівняно невелике; всі люди володіють одними і тими ж цінностями, хоч і в різному ступені; цінності організовані в системи [14, 3].

На підставі узагальнення вищесказаного ми розділяємо думку В. Бобрицької [3], яка виокремлює сутнісні характеристики поняття “цінність”, як складника мотиваційної сфери особистості. Отже, цінність є: 1) те, що задовольняє інтереси і потреби особистості; 2) особливою індивідуальною реальністю, суть якої полягає у її позитивній значущості; 3) “маркером” особливої значущості речей, процесів, ідей для життєдіяльності суб’єкта; 4) те, що впливає на мотивацію і вибір способів поведінки людини.

На кожній стадії розвитку особистості вибір переважачого механізму формування ціннісної системи визначається складним комплексом внутрішніх і зовнішніх чинників. Внутрішні психологічні чинники і чинники зовнішнього соціального середовища визначають особливості розвитку системи ціннісних орієнтацій, взаємодіючи між собою при здійсненні тієї або іншої діяльності [7].

В педагогічному словнику поняття “ціннісні орієнтації” тлумачиться як вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей [5].

Отже, ціннісні орієнтації являють собою особливі психологічні утворення, що завжди є ієрархічною системою та існують в структурі особистості тільки як її елементи.

У педагогічному процесі цінності спочатку виступають в ролі ціннісних установок, які, у свою чергу, є основою для формування ціннісних орієнтацій і культурних норм. Культурна (ціннісна) норма – загальноприйнята вимога, що регулює поведінку людей. Ціннісні установки будуть прийняті людиною, стануть її ціннісними орієнтаціями, якщо будуть нею пережиті, торкнуться її емоційної сфери. Ціннісні орієнтації впливають на потреби і мотиви діяльності людини, визначають її поведінку. У світлі цих положень здоров’я можна розглядати як ціннісний об’єкт, ціннісні орієнтації на важливість його

заощадження – як реалізацію ціннісних установок, а здоровий спосіб життя – як ціннісну (культурну) норму.

Мотиваційна сфера досить часто ідентифікується з категорією “потреба” (Л. Божович, Л. Виготський, І. Зимня), тобто нагальною потребою людини у тому, без чого життя не може бути повноцінним. До переважаючих в загальному спектрі потреб належить потреба здоров’я, що визначає весь процес мотивації людини в діаді “Я і моє здоров’я”.

У дослідженні ми виходимо з уявлення про триєдність фізичного, психічного, духовно-морального здоров’я. Всі три аспекти перебувають у взаємозв’язку та взаємозумовленості. Таке розуміння здоров’я педагогами є одним з факторів формування у них здоров’язбережувальних ціннісних орієнтацій. Виходячи з триєдності здоров’я і ставлячи за мету формування здоров’язбережувальних ціннісних орієнтацій, Е. Башмакова умовно виділяє три ціннісні орієнтації: ціннісна орієнтація на збереження фізичного здоров’я, ціннісна орієнтація на збереження психічного здоров’я і ціннісна орієнтація на збереження духовно-морального здоров’я [2, 88].

У дослідженні враховувалося, що біологія як навчальний предмет в загальноосвітній школі, може здійснити свій внесок у формування ціннісного ставлення до здоров’я молодого покоління. Специфічними цінностями, що входять в зміст біологічної освіти, виступають ціннісні аспекти компонентів живої природи, їх різноманіття та взаємозв’язок з навколишнім середовищем [1, 22].

Як зазначає Н. Недоспасова, формування мотиваційно-ціннісного критерію відбувається на основі формування світогляду, внутрішніх переконань людини, які визначають рефлексію і набуття певної системи духовних, вітальних, медичних, соціальних і філософських знань, що відповідають фізіологічним і нейропсихологічним віковим особливостям; пізнання законів психічного розвитку людини, її взаємин з собою, природою, навколишнім світом [11, 44].

Мотиваційно-ціннісний критерій виконує орієнтовно-діагностичну функцію. За допомогою цієї функції майбутній вчитель біології сприймає і інтерпретує особливості природних явищ, які складають для нього певну цінність.

Показниками мотиваційно-ціннісного критерію є: ціннісні відношення, мотивація і ставлення до формування індивідуального стилю здорового способу життя, висока мотивація на формування здоров’язбережувальних якостей;

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНА СФЕРА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

переконаність в необхідності передачі своїх знань для здоров'язбереження учням; виявлення пізнавального інтересу до проблеми збереження здоров'я; усвідомлення персональної відповідальності за своє здоров'я, повагу і дотримання прав інших людей на здоров'я, здоровий спосіб життя; готовність реалізувати здоров'язбережувальні технології у своїй професійній діяльності, ціннісне ставлення до подій, до людей, до себе – образ “Я – педагог-дослідник”.

Висновки. Отже, в основному процес формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя біології орієнтований на когнітивно-інформаційний та практично-діяльнісний критерії, а в меншій мірі на мотиваційно-ціннісний. Однак вдосконалення освітніх технологій призводить до того, що педагогічний процес стає особистісно-орієнтованим, а взаємодія викладачів і студентів суб'єкт-суб'єктною. Тому, на перший план висувається мотиваційно-ціннісний критерій здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя біології.

1. Азизова И.Ю. Формирование ценностных ориентаций у учащихся при обучении биологии в курсе “Человек и его здоровье”: дисс. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Азизова Ирина Юнусовна. – СПб., 2002. – 142 с.

2. Башмакова Е.А. Формирование здоровьесберегающих ценностных ориентаций педагога: дисс. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Башмакова Елена Анатольевна. – М., 2007. – 181 с.

3. Бобрицька В.І. Здоров'я в ієрархії цінностей майбутніх учителів / В.І. Бобрицька // Рідна школа. – 2003. – № 10. – С. 66 – 69.

4. Гиголаева Т.В. Формирование у студентов педагогического вуза готовности к реализации здорового образа жизни: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: 13.00.02. “Теория и методика обучения и воспитания (социальное воспитание в общеобразовательной

и высшей школе)” / Т.В. Гиголаева. – Кострома, 2006 – 28 с.

5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Гончаренко С.У. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.

6. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учеб. для вузов. / Зимняя И.А. – [2-е изд., доп., испр. и пер.]. – М.: Логос, 2004. – 273 с.

7. Іванчук А.П. Особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді (на прикладі крос-культурного дослідження) [Електронний ресурс] / А.П. Іванчук // Вісник психології і соціальної педагогіки. – 2010. – Вип. 3. – Режим доступу до збірника: [http://www.psyh.kiev.ua/Іванчук_А.П._Особливості_ціннісних_орієнтацій_студентської_молоді_\(на_прикладі_крос-культурного_дослідження\)](http://www.psyh.kiev.ua/Іванчук_А.П._Особливості_ціннісних_орієнтацій_студентської_молоді_(на_прикладі_крос-культурного_дослідження)).

8. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Ильин Е.П. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.

9. Краткий психологический словарь / [ред. А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский]. – [2-е изд.]. – Ростов н/Д: ФЕНИКС, 1998. – 512 с.

10. Мысина Г.А. Создание условий для обеспечения физического, психического и социального благополучия студентов в здоровьесберегающей образовательной среде вуза: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.08 / Мысина Галина Анатольевна. – Тула, 2011. – 433 с.

11. Недоспасова Н.П. Использование здоровьесберегающих подходов при создании муниципальной образовательной сети предпрофильного образования / Н.П. Недоспасова / Валеология. – 2004. – № 4. – С. 43 – 44.

12. Оржеховська В. Педагогіка здорового способу життя: стратегія розвитку / Валентина Оржеховська // Молодь і ринок. – 2007. – № 8. – С. 20 – 26.

13. Энциклопедический социологический словарь / [ред. Осипов Г.В.]. – М.: ИСПИ РАН, 1995. – 940 с.

14. Rokeach M. The nature of human values / Rokeach M. – New York: Free Press, 1973. – 438 p.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2016



“Вихователь! – якою величною має бути тут душа. Справді, щоб творити людину, необхідно самому бути або батьком, або більше, ніж людиною”.

Жан-Жак Руссо
французький філософ

